

חוות דעת בנושא שבט הדאלין

מוגשת ע"י: שולי הרטמן, אנתרופולוגית חברתית

התבקשתי להציג חוות דעת אנתרופולוגית שתתייחס למרחב המגורים והקיום של בני שבט הדאלין, זאת בהקשר לפנייתם, לאשר בעבורם תכנית מתאר בסיסית שתקבע קו כחול במסגרתו יוכלו לבנות ללא איומי הריסה ותאפשר הקמתם של מבני ציבור שנחוצים לקהילה כמו הוספת מבנים לבית הספר למשל.

לצורך כתיבת חוות הדעת התארחתי אצל בני השבט, לנתי במקום ושוחחתי עם גברים ונשים בשני ביקורים נפרדים.

מאחר שחוות דעת זאת משולבת בחוות דעת תכנונית רחבה, שסוקרת את ההקשר הפיסי והחברתי של השבט, לא אחזור על דברים שנאמרים בחוות הדעת הכללית ואתייחס למספר נקודות שנראות לי מרכזיות להבנת אורח חייהם הנוכחי של בני השבט וצרכיהם המרחביים.

אקדים ואומר כי התושבים הבדואים מבקשים מהשלטונות למעשה שני דברים : בקשה ראשונה היא לסמן את הקו הכחול של הישוב, סביב מקום יישובם הנוכחי **ללא צמצומו**. במילים אחרות לאפשר להם להמשיך ולגור על אדמתם עליה הם יושבים לפחות מימי התורכים, ובמידה ומתאפשר להם, לשפר איכות מגוריהם מפחונים עלובים לבניה ראויה. כרגע עומדים ותלויים מספר צווי הריסה. ללא הסדרה תכנונית של הישוב, הם גם עלולים להתבצע. אם כן נשאלת השאלה האם יש הצדקה תכנונית למרחב אותו תופס הכפר כיום. תשובתי היא כי לאור אורח החיים הבדואי ותנאי חייהם הנוכחיים שבחלקם נכפים עליהם ע"י המערכת השולטת דהיינו ישראל, מן הבחינה התרבותית- חברתית, יש לכך לא רק הצדקה, אלא במצב העניינים הקיים, גם צורך. ארחיב בנקודה זו בהמשך.

הבקשה השנייה של אנשי השבט היא לא למנוע מהם את הרעייה באזור הר חולד שם מצויים כ- 18 בורות מים שחפרו, לשם הם יוצאים לרעות כמעט יום יום ובאביב אף יוצאים ושוהים שם כחודש עד חודשיים. ללא הכנת אלטרנטיבה שמשלבת אזור רעייה ובורות מים, מניעת הבדואים משימוש באזור המרעה שלהם, כמוה כגזירת כליה על אורח חיים שלם – מבנה חברתי, תרבותי כלכלי ואפילו על סיכויי ההישרדות שלהם, שכן נוכח המגבלות על תנועה ועבודה שמטילה ישראל על הפלסטינים ובתוכם הבדואים, ונוכח המצב הקשה בתוך הגדה המערבית שלא יכולה להציע פרנסה לתושביה קל וחומר לבדואים, לא נראה שקיימת אלטרנטיבה לבדואים, אלא היאחזות בעדריהם המתמעטים. ההחלטה לספח לישראל את אזור ההר ולהתייחס אליו כאילו אין בו אנשים ולכן אין בו עניין או ערך

לתושבים המקומיים, הינה טועה ומטעה. נכון שאנשים לא גרים בו במשך כל השנה, אך מטה לחמם של כ-1500 איש תלוי בימים אלה, בעיקר בשל המגבלות של השלטון הישראלי, ביכולת לקיים עדרי צאן ולהתקיים בעזרתם. ללא אזור מרעה שיש בו גם מים לא יצליחו להאכיל את עדריהם. הבדואים רואים את אזור ההר כחלק משטח המחיה שלהם. במשך שנים רבות הוא נחשב כך ומקובל על שכניהם ושליטיהם כאחד, ועד להקמת גדר ההפרדה לא היה על כך ערעור. סגירת האזור בפניהם כמוהו כגזילת פת הלחם מפיהם, לא פחות אם לא יותר. שכן לקנות מזון עבור הצאן מעבר למה שנאלצים לקנות בלאו הכי, בשל המענה החלקי שנותן המרעה בעונות שחונות, לא יוכלו, כי הם חסרי מקור הכנסה נוסף מלבד הצאן מה שאומר לשלם עבור האכלת העדר בעוד ועוד חלקים ממנו עצמו, וכך יאבדו את הצאן ויישארו פליטים חסרי כל, נתמכי ארגוני סעד בינ"ל.

מעניין לציין בהקשר זה כי משיחה עם בני השבט אשר משך 30 השנים האחרונות התפרנסו מעדר של כ-200 ראש (עדר שירד בימים אלה ל-120 ראש בלבד!) מתברר, כי מערכת הקניה בהקפה של מזון לבעלי החיים אצל סוחר ייטא, ככל שהם תלויים בה יותר, מאימת על יכולתם להתפרנס מן העדר וגורמת להם הפסדים אשר במקרה הטוב משאירים אותם ברמת ההישרדות. שכן הם משלימים את הרעייה הדלה בקיץ ולעיתים לאורך תקופות ארוכות, במזון קנוי בעבורו הם משלמים בהקפה, בטלאים ובגדיים שיוולדו באביב. ממערכת זו הם תמיד יוצאים מופסדים שכן על התשלום שינתן בעתיד לוקח הסוחר ריבית ואותם בעלי חיים שרצו למכרם כרווח ניתנים כתשלום, וכך העדר במקום שיגדל או לפחות ישמר, הולך ומתדלדל.

מקומה של האשה בכלכלה הבדואית הנוכחית והשפעתה על אופי פריסת מקבץ המגורים

הבדואים תושבי הגדה המערבית ושבט ההדאלין ביניהם מצויים בתחתית הסולם הסוציו אקונומי בגדה המערבית. בימים אלה, כאשר האפשרות לעבוד בעבודת חוץ הולכת ונסגרת בעבורם, למעט 3 מורים, שגם הם שובתים כי לא מקבלים משכורת, כולם תלויים למחייתם בעדרי הצאן שברשותם. עדרי הצאן הקטנים והבינוניים – לכל משפחה יש לפחות כ-30 ראש, מטופלים בחיי היום יום ע"י הנשים שאחראיות על כל עבודות משק הבית ומכלאותיהם מצויות בקרבת בתיהן. אורח החיים הבדואי שומר את האשה במרחב הביתי ובהפרדה גמורה ומוחלטת מגברים אחרים למעט בעלה, הוריה ואחיה. בעלי החיים מצויים בקרבת הבית וכל המרחב הזה חייב להיות מופרד ממשפחות אחרות. הבדואים גם מסבירים ששמירת מרחב משפחתי מרווח מחויבת כדי שהעדרים לא יתערבבו ביניהם ויגרמו לסכסוכים בין שכנים. מכאן ניתן להבין שאי אפשר לצמצם את המרחב הקיים בין המקבצים המשפחתיים, אשר גם מאורגנים מבחינת הטופוגרפיה באופן שבתי הנשים מוסתרים ומכלאות הצאן קרובים אליהם.

כשם שהאשה ובמקרים רבים מדובר בשתי נשים ויותר, אחראית על כל העבודות במרחב הביתי, הגבר אחראי ושולט במרחב שמחוץ לבית. הוא זה שיוצא לייטא לקנות מצרכים בסיסיים, למכור ראשי צאן לעבוד במידה ויש עבודה וכדומה. מכאן שיש זמנים שהאשה או הנשים נשארות לבדן במרחב הביתי שלהן. המרחב אשר מפריד ביניהן למשפחות אחרות, במידה מסוימת מגן עליהן ומאפשר להן לנוע בו ללא חשש שיפגשו או יחשפו בפני גברים ממשפחות אחרות. צמצום המרחב יחייב שינויים במנהגים ואורח חיים שאינם יכולים להתבצע בכפייה או מבחוץ, בודאי ללא הצבת אלטרנטיבה מתאימה. האלטרנטיבה לא תיווצר ללא שוק עבודה נוסף חופש תנועה ובעיקר בטחון ביציבות והמשכיות של היחסים האלטרנטיביים.

חסימת מקורות מחיה – מציאות מתמשכת של חוסר יציבות וחוסר ודאות

מקובל לחשוב על הבדואים כעל קבוצות נוודים שנוודים עם עדרי צאן וגמלים, אותם הם מגדלים ומהם מתפרנסים. למעשה הבדואים, מזה שנים רבות משלבים עבודות חוץ עם גידול ורעיית הצאן. הדבר נכון הן לגבי הבדואים של הנגב, הן לגבי הבדואים שבגדה המערבית והן לגבי הבדואים בדרום סיני. בני שבט ההדאלין השלימו הכנסתם בעזרת עבודת חוץ גם בזמן השלטון הירדני - בעבודות בנייה באזור ירושלים ומאז כיבוש הגדה ע"י ישראל השתלבו הבדואים במידה גדלה והולכת, לצד התושבים הפלסטינים האחרים בעבודות חקלאות, קבלנות, ובניה בישראל. יחד עם זה המבנה השבטי נשמר וגידול הצאן נמשך ואורחות החיים לא השתנו בהרבה. כדי להבין זאת וכדי להבין את צרכיהם ואורח חייהם של בני השבט כיום, יש להתייחס לשני מאפיינים נוספים שמשפיעים על התנהגותם ומסבירים אותה במידה רבה.

1. **חופש התנועה** עם העדרים ובשנים האחרונות חופש התנועה בכלל הוגבל ע"י השלטון הישראלי ולכך כמובן השלכה על מרחב הרעייה שלהם, וכפועל יוצא מכך, על הזדקקותם לאוכל קנוי בעבור הצאן, קל וחומר בשנים שחונות כאשר גידולי הבעל שלהם נותרים ללא מים ואינם מספקים ולו גם חלק מן המזון לצאן. מוכתאר הכפר מסביר כי מאז 67 הועמדו בני השבט בפני מציאות חדשה – אם לפני הכיבוש הישראלי, בשנות בצורת נדדו הגברים עם הצאן לעבר ים המלח ועד לקרבת ירושלים המזרחית, לאחר הכיבוש נאסר עליהם לנוע עם העדרים באזורים שהוסכמו בין השבטים הבדואים לבין עצמם כאזורי הנדידה שלהם. ולמעשה האזור היחיד בו הם רועים הוא הר חולד והר... שם מצויים בורותיהם אותם חפרו במיטב כספם. ברור שמצב כזה מחזק עוד יותר את הצורך במקורות הכנסה אלטרנטיביים.

2. מאפיין נוסף - **מיקומם החברתי והפוליטי** במערכת החברתית והמדינית וכפועל יוצא מכך מידת הביטחון או הודאות והיציבות שיש להם ביחסים וביחסי העבודה המתקיימים מחוץ למערכת השבטית. בדואים בני שבט ההדאלין עבדו בישראל בעבודות חקלאות - בפרדסים, במסיקי זיתים, חלקם גם במפעלי מזון בדרום. רובם היו עובדים יומיים או עובדי קבלן ללא שום בטחון סוציאלי לא בהקשר של תנאי העבודה ולא בהקשר של יציבותה. זאת ועוד, במצב

של חוסר יציבות פוליטית חוסר הביטחון הוא לא רק בנותן העבודה אלא גם ביכולת להגיע למקום העבודה. בתנאים כאלה גם אם עיקר ההכנסה מגיע מעבודות חוץ, ישמרו הבדואים על עדריהם וזאת לאו דווקא כמקור הכנסה נוסף מידי אלא כבטחון ליום סגריר. את אותו בטחון שאינם מקבלים בעבודה ינסו להבטיח בצאן מחד וביחסים החברתיים בשבט, בשמירת המערכת השבטית אשר כל עוד היא קיימת תאפשר קיומה של ערבות הדדית רשת בטחון והשתייכות.

3. אם כן לאורך שנות "אוסלו" זה היה המצב, עבודות חוץ כמקור הכנסה, השבט והצאן כבטחון. (כמובן שהיו כאלה בין הבדואים שלאורך כל השנים התפרנסו מהצאן, בעלי עדרים של 200 ראש לפחות). אלא שעם האינתיפאדה הראשונה ועוד הרבה יותר עם זו השנייה ובאופן עקבי החל משנת 2000, שלושת המאפיינים המרכזיים אשר אופן האיזון ביניהם מסביר את אורח חיי הבדואים ומשפיע על איכות חייהם, שלושתם גם יחד יצאו במידה גוברת והולכת משליטתם. עבודות החוץ בישראל הלכו ונסגרו בעבורם, חופש התנועה לשם רעייה ולשם תנועה בכלל, הלך והצטמצם, כל סביבתם הלכה וסגרה עליהם וכיום אנו מוצאים את בני השבט נאחזים בצאן כמוצא אחרון מחרפת רעב והעדרים הולכים ומדלדלים, הן משום שיש למכור בעלי חיים לשם קיום תנאי מחיה בסיסיים ביותר, והן משום שקשה להחזיקם ולהאכילם כאשר התנועה לשטחי המרעה נעשית יותר ויותר מוגבלת ויש להאכילם במזון קנוי שבעבורו יוכלו לשלם רק בבעלי חיים. אין ספק כי אם תימשך התופעה הבדואים, המצויים בתחתית הסולם הסוציו-אקונומי בגדה המערבית, יהפכו חסרי כל - נזקקי סעד - פליטים על אדמתם.

לסיכום

התמונה המורכבת הכוללת את המערכת התרבותית חברתית הבדואית ביחסי הגומלין שלה עם הסביבה המידית והסביבה השלטונית, מצביעה על מצב משברי קשה בו מצויים בני השבט. ריחוקם מן המרכז, חולשתם הכלכלית והפוליטית, גם בתוך הגדה המערבית עצמה, אסור שישיכחו את אחריות השלטון המרכזי למצבם. מן הראוי כי תושבים אלה שאינם למעשה חלק מן הסכסוך המתמשך בין הפלסטינים לישראלים, יסבלו מעט ככל שאפשר מהשלכותיו הקשות. נראה שהמעט המתבקש במקרה זה צריך שיעשה ובקשותיהם תענינה.